

BAĞIMSIZLIKLARININ 15. YILINDA TÜRK CUMHURİYETLERİNDE EĞİTİM VE SOSYAL DEĞİŞME

Türk dünyasının önemli bir kısmının Sovyetler Birliği'nin 19 Ağustos 1991 tarihinde dağılmasıyla demir perdenin aralanıp bağımsız devletler olarak ortaya çıkması talihin ve tarihin bir armağanıydı. Söz konusu Türk Cumhuriyetleri ve topluluklarıyla pek çok bakımdan münasebetler tesis etmek ve geliştirmek ihtiyacını hisseden Türkiye'nin, imkânları nispetinde en fazla katkı sağlayacağı alanların başında şüphesiz dil, eğitim ve kültür alanı gelmekteydi. Bu makalede Türk Dünyası ile Türkiye'nin dil, eğitim kültür alanındaki şimdiye kadar olan yakınlaşma çabaları ve işbirliği ile yapılabilecek olan hususlar ele alınıp değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Bağımsızlıklarının 15. Yılında Türk Cumhuriyetlerinde Dil ve Alfabe Konusundaki Gelişmeler

Türk dünyasının en önemli müştereklerinden birisini dilimiz ile onunla yüz yıllardan beri taşınıp günümüze ulaşan kültürel değerlerimiz oluşturmaktadır. Dolayısıyla bugün bir Türk dünyasından ve kültüründen bahsedebiliyorsak bu durum, ihmal, ihanet ve yasaklara rağmen soylu ve güzel Türkçemizin tarihî ve çağdaş lehçeleriyle farklı Türk yurtlarında yaşatılıp saklanmasıyla mümkün olmaktadır. Türk devlet ve toplulukları arasındaki iletişimin temel aracı dildir. Türkçe, işlenmiş ve gelişmiş bir yazı dili olarak dünyanın en köklü ve eski dillerinden biridir; ancak büyük ve kudretli cihan devletlerini kaybedişimizle birlikte dil alanında da büyük sıkıntılarla karşılaştık. Farklı ülkelere tâbi olarak yaşayan Türk boy ve toplulukların tarihî süreç içerisinde konuşma ve yazı

dillerinin bir birinden uzaklaştırılması, alfabe ve terminoloji değişiklikleri, uzak ve uç ağızların yazı dili hâline getirmesi gibi sinsi ve ince politika, tuzak ve baskılarla birbirimizi anlayamaz, haberleşemez hâle geldik. Avrupa'dan Güney Amerika ve Filipinler'e kadar farklı ırklara mensup ve değişik dilleri konuşan 800 milyon Katolik tek bir alfabe, Latin alfabesi kullanırken, 200 milyonu aşkın Türk dünyasının farklı lehçeleri ve birbirinden ayrı otuzu aşkın yazı dili ve alfabesi olduğunu dikkate alırsak nasıl bir ayırıştırma süreci yaşadığımızı daha iyi anlarız. Ayrıca yeryüzünde hiçbir büyük millet ve kültür bizim kadar sık ve birbirinden farklı alfabe değişikliğine gitmemiştir. Günümüzde bu süreci geriye çevirecek pek çok imkân ve araç mevcuttur. Bunun için öncelikle kuvvetli bir irade ve şuur ile bu şuurunu uygulama alanına taşıyacak her seviyeden gönüllülere ihtiyaç duyulmaktadır. Dil çalışmalarının pek çok boyutu bulunmaktadır. Türk cumhuriyet ve topluluklarında askerî ve siyasi projeler, her zaman dil politikalarıyla birlikte uygulanagelmıştır. Türk dünyasındaki konuşma dili ile yazı dilinin farklılaşması, yabancı dille eğitim ve öğretim, bütün Türk yurtları için iletişim dilinin belirlenmesi ve uygulamaya geçilmesi, sanat ve bilim dilinin yabancı bir dilde olması, terminoloji ve deyimlerde birliğe gidilmesi, dilde ikilik ve bölünme gibi Türk dilinin yüzyıllar içinde ve farklı coğrafyalarda yaşadığı acı tecrübeler bugün de karşımızda duran ortak meselelerdir. Özellikle uluslararası ekonomik ve siyasi sistemin kültürel çatısını da kurmayı hedefleyen uluslararası güçler, küreselleşme sürecinde İngilizce gibi belli dilleri ön plana çıkararak dil-kültür ilişkisi bakımından millî şuur sahibi gençler yerine kozmopolit, gelenek ve inançlarından uzaklaşmış yeni kültür kölesi nesiller yetiştirmeyi amaçlamaktadır.

Türk Dünyası olarak adlandırdığımız Avrasya coğrafyasında yerleşen bu dünyanın yüzyıllar içinde kültürel algılama biçimleri bir miktar farklılaşmıştır. Özellikle Türk yurtlarındaki aydınların birinci görevi Türkçeye ve lehçelerine sahip çıkmak ve hayatın bütün alanlarında Türkçeyi egemen kılmak gibi tarihî bir sorumlulukları olduğunu belirtmeliyiz.

“En büyük kültür taşıyıcısı olan dilimiz geçmişteki Doğu (Çağatay) ve Batı (Osmanlı) Türkçesi şeklindeki birbirine yaklaşan

iki yazı dili olmaktan uzaklaştırılmış, bilhassa Türk topluluklarının bugün birbirini anlama nispetleri batıdan doğuya doğru giderek azalmıştır. Bu bakımdan Türk devlet ve toplulukları arasında lehçelerden birini esas alan iletişim dilinin kabulü büyük önem taşımaktadır. Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarının üzerinden geçen 15 yıl içinde iletişim dili, hatta yaygın kitle eğitim araçları olan televizyon, gazete, dergi ve kitap yoluyla anlaşılabilirlik meselesi üzerinde çok fazla işbirliği yapılamamış, ortak kültür mirasının işlenip müşterek kültürel birlik bilincinin uyandırılmasında arzu edilen ölçüde mesafe kat edilememiştir. Başlangıçta Türkiye, Türk Cumhuriyetlerinin ortak bir Latin alfabesine geçmeleri konusunda muhtelif teşebbüslerde bulunmuş, konuyla ilgili olarak Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı, Marmara Üniversitesi'ndeki Ortak Türk Alfabeti Görüşmeleri ve Kültür Bakanlığı'nın 10 Mart 1993'te düzenlediği I. Türk Dili Kurultayı'nda *Otuzdört Harfli Çerçeve Türk Alfabeti* kabul edilmiş ve her cumhuriyetin alfabetini buna göre düzenlemesinin uygun olacağı ifade edilmişti. Ancak, cumhuriyetler bu konuda daha serbest hareket etmişler, hatta bazı ülkeler yeni alfabe kabul etmiyorlar, “yañielif” alfabemize dönüyoruz diyerek 1926 yılında benimsedikleri alfabeleri ima ederek Türkiye'deki bilim çevrelerinin ve beklentilerin aksine konuya yabancı olmadıklarını gösterir daha itidalli bir yol takip etmişlerdir (Özkan, 2004:421)”.

“Kültürel mirasın taşıyıcılarından dil ve alfabe konusundaki uygulamalar da bazı Türk Cumhuriyetleri istekli davranırken bazılarında ise geriye dönüş söz konusu olmuştur. Azerbaycan, 1992 yılının Şubat ayı başında Lâtin alfabesine geçmiştir. 12 Nisan 1993 tarihinde Türkmen parlamentosu 2000 yılına kadar kademeli olarak Latin alfabesine geçme kararı almış ve bugün uygulamada bunu gerçekleştirmiştir. Daha sonra Özbekistan, 1993 yılının Eylül ayında, Karakalpakistan ise 1994 yılının Şubat ayında Latin alfabesine geçmeyi kabul etmiştir. Sözü geçen cumhuriyetler, geçiş süresini tamamlamış ve “*Otuzdört Harfli Çerçeve Türk Alfabeti*”nden farklı birkaç harf dışında dışında Latin esaslı alfabe hayatın bütün alanlarında kullanılmaktadırlar (Özkan, 2004:422).

Latin Alfabesine Geçen Türk Cumhuriyetlerindeki Farklı Harfler				
34 Harfli Çerçeve Türk Alfabeti	Türkiye	Türkmenistan	Azerbaycan	Özbekistan
C c	C c	J j	C c	C c
Ç ç	Ç ç	Ç ç		Ch ch
Ē e		Ä ä (Açık e)	Ə ə	
Ğ ğ	Ğ ğ			G' g'
I ı	I ı	Y y(ı)	I ı	
İ i	İ i	I i		I
J j	J j	Ž ž(j)		J
Đ đ		Đ đ Ñ ñ		Ng ng
Ö ö	Ö ö	Ö ö		O' o'
P p	P p	P p	P p	
Ş ş	Ş ş	Ş ş		Sh sh
U u	U u	U u		U u
Ü ü	Ü ü	Ü ü		
V v	V v	W w	V v	V v
Y y	Y y	Ý ý(y)	Y y	Y y
W w		W w		
Q q	G g/K k		Q q	Q q
X x			X x	X x

Rusya Federasyonu'nda yaşayan Türkler ile Kazakistan ve Kırgızistan Türkleri ise 1938 yılında kabul ettikleri Kiril harflerini kullanmayı sürdürmektedir. Türk Cumhuriyetleri içinde anayasalarında kendi lehçelerini devlet dili olarak ilan ettikten sonra bunu değiştiren tek ülke ise Kırgızistan olmuştur. Kırgızistan hükümeti, 2001 yılında yaptığı anayasa değişikliğiyle Kırgız Türkçesi ile birlikte Rusça'yı da resmî devlet dili olarak ilan etmiştir. Ancak Kırgızistan'da devlet başkanı seçilecek adayların Kırgız Türkçesi bilmesi ve bunu üniversitenin ilgili alan öğretim üyelerinden müteşekkil bir jüri önünde ispat etmesi Kırgızistan

Anayasasının 43. maddesine dayanarak yapılan düzenlemelerle zorunlu hâle getirmişlerdir.¹

Kırım ve Gagavuz Türkleri Latin harflerini çoktan beri kullanmaya başlamışlardır. Balkan memleketlerindeki Türkler ise 1930'lu yıllarda Latin alfabesine geçmişlerdi. Bugün, Türk dünyasında Doğu Türkistan, Afganistan, İran, Irak ve Suriye Türkleri Arap harfli alfabeyi kullanmaktadır. Son yıllarda Irak'ta Latin

---

¹ Кыргыз Республикасынын Конституциясы
Кыргыз Республикасынын он экинчи шайланган Жогорку Кеңешинин он экинчи сессиясында 1993-жыдын 5-майында кабыл алынган, 1996-жыдын 10-февралындагы референдумда кабыл алынган Кыргыз Республикасынын 1996-жыдын 16-февралындагы “Кыргыз Республикасынын Конституциясына өзгөртүүлөргү” мыйзамы менен жана 1998-жыдын 17-октябрындагы референдумда кабыл алынган, Кыргыз Республикасынын 21-октябрындагы “Кыргыз Республикасынын Конституциясына өзгөртүүлөргү жана топуктоолорду Кыргызүү жөнүндөгү” Мыйзамы менен өзгөртүлгөн жана толукталган.

Бишкек-1998

БИРИНЧИ БӨЛҮМ

ПРЕЗИДЕНТТИ ШАЙЛОО

43-статья

3- Кыргыз Республикасынын президенти болуп курагы 35 жашка толгон жана 65 жаштан ашпаган, **мамлекеттик тилди билген**, Президенттикке талапкер катары көрсөтүлгөнгө чейин Республикада 15 жылдан кем эмес жашаган Кыргызстандын гражданы шайлана алат.

Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasasının

Cumhurbaşkanlığı Seçimi ile ilgili 43. maddesi:

3. Madde

Kırgızistan Cumhuriyetinin cumhurbaşkanı seçilecek kişinin 35 yaşını doldurmuş 65 yaşını aşmamış, **ana dilini bilen**, cumhurbaşkanlığı adaylığına başvurduğu tarihte ülkede en az 15 yıldan beri yaşayan Kırgızistan vatandaşı olması gerekir. (Кыргыз Республикасынын Конституциясы, Бишкек-1998, б.19. / Kırgız Respublikasının Konstitutyası, Bişkek, 1998, s. 19).

Anayasanın bu maddesine istinaden yapılan düzenlemede cumhurbaşkanı adaylarının 100 üzerinden 90 puan alması şartı getirilmiştir. Önceki cumhurbaşkanı Askar Akayev'in sınavını Kırgızistan İlimler Akademisi Kırgız Dili Bölümü profesörlerinden Dr. Bübina Oruzbayeva başkanlığında bilim adamlarından müteşekkil bir heyet yapmıştır. Bu sınavda, Kırgız Türkçesinin yanı sıra Kırgız tarihi ve kültürü ile ilgili sorular da sorulmaktadır. Akayev sınavdan 100 puan almıştır. Sözü geçen sınav televizyondan yayınlanmış ve Akayev'in rakibi Feliks Kulov'un başarılı olamadığı ifade edilmiştir. Yeni cumhurbaşkanı Bakıyev'in de bu sınava girdiği belirtilmektedir. (İ. Özkan).

alfabesi de kullanılmaya, gazete ve mecmualar bu alfabe ile basılmaya başlanmıştır (Özkan, 2004:420).

Alfabe konusunda Rusya Federasyonu'nda muhtar bir cumhuriyet olan Tataristan'da otuz aydın yönetime başvurarak ülke toprakları dışında yaşayan yüzde seksen nispetindeki Tatar ile haberleşmek için Latin alfabesine geçilmesini talep etmişti. Devlet Konseyi Başkanı Ferid Muhammetşin ise XX. yüzyılda Stalin döneminde Tatar Türklerinin kullandığı Latin alfabesinden Kiril alfabesine geçerken sekiz sesin karşılığı olan işaretlere Kiril alfabesinde yer verilmediği ve daha önce Latin harfleriyle basılan eserlerden yararlanılmadığını, ayrıca bilgisayar ve internet kullanımında ve dünya ile iletişim kurmada Latin harflerinin büyük kolaylık sağlayacağını belirterek alfabe değişikliğini teklif etmişti. Bunun üzerine Tataristan Meclisi 1999 yılında bir yasa çıkararak, 2001 yılında Latin alfabesine geçme kararı almıştı. Ancak Rusya Federasyonu'nda Duma'nın alt kanadı 2001 yılının Ağustos ayında “aksi yönde bir kanun çıkmadığı takdirde ülkede Kiril harflerinden başka hiçbir alfabenin kullanılmayacağını yasalaştırarak” Tatar Türklerinin alfabe değişikliği isteklerini reddetmiştir. Öte yandan Kiril alfabesinden Latin alfabesine geçme konusunda Kazakistan'da 2006 yılında olumlu bir gelişme ortaya çıkmıştır. Kazakistan cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, 24 Ekim 2006 tarihinde Kazakistan Halkları Meclisinin 12. oturumunda yaptığı konuşmada, “Kazak alfabesini değiştirme meselesini ele almanın zamanın geldiği belirterek Latin alfabesinin haberleşmenin her sahasına hâkim konumda olduğunu söylemiş ve Latin harflerine geçme konusunda uzmanlar somut teklifler yapmalıdır.” demiştir. Nazarbayev, “Bizim çocuklarımıza İngilizce eğitimi verilmesi bile Latin harfleriyle yakından alakalıdır ve biz bütün mekteplerde İngilizce öğretiyoruz. Bu sebeple, bunda korkulacak bir şey yoktur. Yine de bu konuda aceleciliğe yol vermemeliyiz, belli bir süre Latin harfleriyle Kiril harflerini birlikte kullanmalıyız” şeklinde konuşarak Latin alfabesine geçmenin önemine işaret etmiştir.

Bağımsızlıklarının 15. Yılında Türk Cumhuriyetlerinde Eğitim

Türkiye, eğitim öğretim alanında Türk Cumhuriyetlerinde azımsanmayacak ölçüde yatırımlar yapmıştır. Ancak bugün söz konusu yatırımların niteliği, başarısı ve sonuçları konusunda ciddi değerlendirmelere ihtiyaç duyulmakta; bundan sonra devam eden veya yapılabilecek çalışmalar konusunda planlama ve uygulamalarda daha verimli bir döneme geçilmesi beklenmektedir. Türk Cumhuriyetleriyle bağımsızlıklarını ilân ettikleri tarihten itibaren eğitim ve kültür alanında 112 ikili anlaşma, mutabakat zaptı ve işbirliği protokolü imzalanmış olup 2007 yılının Ocak ayı itibariyle bunların 87'si yürürlükte bulunmaktadır.²

Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı tarafından Azerbaycan'da 3 (Bakü Türk İlköğretim Okulu, Bakü Türk Anadolu Lisesi ve Bakü Türkçe Eğitim Merkezi) Kazakistan'da 2 (Çimkent Yaygın Mesleki Eğitim Merkezi, Almatı Türkçe Eğitim Merkezi), Kırgızistan'da 5 (Bişkek Türk İlköğretim Okulu, Bişkek Cumhuriyet, Yetenekli Çocuklar Kırgız-Türk Anadolu Lisesi, Bişkek Kırgız-Türk Anadolu Kız Meslek Lisesi, Bişkek Türkçe Eğitim Merkezi) Özbekistan'da 1 (1998-1999 öğretim yılı sonunda 7'si kapatıldı,

² 1991-2006 yılları arasında Türk Cumhuriyetleri ile yapılan ikili anlaşmalar, mutabakat zaptı ve daimî komisyon toplantı tutanakları ile bunların yürürlük durumlarının ülkelere göre dağılımları şöyledir:

AZERBAYCAN İmzalanan Mutabakat Zaptı/ İş Birliği Anlaşması/ Protokol:10; Daimi Komisyon Toplantı Tutanağı: 8; Yürürlükten Kalkan Mutabakat Zaptı/ İş Birliği Anlaşması/ Protokol: 5; Daimi Komisyon Toplantı Tutanağı: 1. KAZAKİSTAN İmzalanan Mutabakat Zaptı/ İş Birliği Anlaşması/ Protokol:8; Daimî Komisyon Toplantı Tutanağı: 8; Yürürlükten Kalkan Mutabakat Zaptı/ İş Birliği Anlaşması/ Protokol:4; Daimî Komisyon Toplantı Tutanağı: 3. KIRGIZİSTAN İmzalanan Mutabakat Zaptı/ İş Birliği Anlaşması/ Protokol:10; Daimî Komisyon Toplantı Tutanağı: 9; Yürürlükten Kalkan Mutabakat Zaptı/ İş Birliği Anlaşması/ Protokol:3; Daimî Komisyon Toplantı Tutanağı: 2. TÜRKMENİSTAN İmzalanan Mutabakat Zaptı/ İş Birliği Anlaşması/ Protokol:7; Daimî Komisyon Toplantı Tutanağı: 5; Yürürlükten Kalkan Mutabakat Zaptı/ İş Birliği Anlaşması/ Protokol:6; Daimî Komisyon Toplantı Tutanağı: 2. TACİKİSTAN İmzalanan Mutabakat Zaptı/ İş Birliği Anlaşması/ Protokol:1; Daimî Komisyon Toplantı Tutanağı: 3. ÖZBEKİSTAN İmzalanan Mutabakat Zaptı/ İş Birliği Anlaşması/ Protokol:11; Daimî Komisyon Toplantı Tutanağı: 7.

Taşkent Türk İlköğretim Okulu), Tacikistan'da 1 ve Türkmenistan'da 4 (Aşkabat Türk İlköğretim Okulu, Aşkabat Türk Anadolu Lisesi, Aşkabat Yaygın Mesleki Eğitim Merkezi ve Aşkabat Türkçe Eğitim Merkezi) 16 öğretim kurumu çalışmaları 2007 yılı itibariyle sürdürmektedir. “Ayrıca, Kazakistan ve Kırgızistan'da iki uluslararası üniversite hizmete girmiştir. 06.06.1991 tarihinde kurulan Ahmet Yesevî Üniversitesi 31 Ekim 1992 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kazakistan Cumhuriyeti Hükümeti arasında Ankara'da imzalanan anlaşmayla Hoca Ahmet Yesevî Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi adını almış ve 3904 sayılı Kanun'un 4 Mayıs 1993 tarih ve 21571 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanması ile bugünkü ortak uluslararası üniversite statüsüne kavuşmuştur. Akademik, idarî ve malî özerkliğe sahip olan üniversitenin Mütevelli Heyet Başkanlığı Ankara'da eğitim-öğretim ise Kazakistan'da sürdürülmektedir. Şu anda Türkistan, Çimkent ve Kentav kampüslerinde 17 bin öğrenci öğrenim görmektedir (Özkan, 2004: 423)”.

Kırgızistan'ın Başkenti Bişkek şehrinde kurulan Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi'nin ilk imzaları ise 30.09.1995 tarihinde Türk ve Kırgız Cumhurbaşkanları'nca İzmir'de atılmış daha sonra anlaşmanın yasal boyutu TBMM'den çıkarılan 23.06.1996 tarih ve 4144 sayılı Kanun ile bu kanunun 22675 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmasını müteakip Bakanlar Kurulu'nun 09.07.1996 tarih ve 96/8350 sayılı kararıyla hayata geçirilmiştir (Özkan, 2004: 421)

Türk Cumhuriyetlerinde, Türkiye Diyanet Vakfı, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı ile Başkent Eğitim A.Ş. (Türkmenistan), Katev (Feza Gazetecilik A.Ş. Şelâle A.Ş. (Kazakistan) Sebat A.Ş. (Kırgızistan), Çağ Öğretim İşletmeleri A.Ş. (Azerbaycan), Feza A.Ş. (Nahçıvan), gibi kuruluşlarca açılan Azerbaycan'da 16, Kazakistan'da 31, Kırgızistan'da 11, Özbekistan'da 17, Türkmenistan'da 14, Rusya Federasyonu'nda 25, Ukrayna'da 1, Tacikistan'da 5 ve Moğolistan'da 3 olmak üzere toplam 123 ortaöğretim seviyesinde çeşitli okul, üniversite, yüksekokul ile bazı üniversitelerde bölümler açılmıştır. Sözü geçen öğretim kurumlarında 18 bin civarında öğrenci öğrenim görmekte ve yılda üç bin öğrenci de mezun edilmektedir. Ancak Rusya Federasyonu

Eğitim Bakanlığı, ülkesinde bulunan belli cemaatlere mensup Türk okullarının yöneticilerinin beşinci kol faaliyetinde bulunduğu ve öğrencilere ayrılıkçı fikirler öğretildiği gerekçesiyle 2003 yılının Ağustos ayında kapatma kararı almıştır. Ayrıca Özbekistan'daki okulların da büyük kısmının faaliyetlerine yönetim tarafından son verilmiştir. Söz konusu cemaat okulları dünyada pek çok ülkede eğitim alanında örgütlenirken Türk cumhuriyetlerinde de şartlara göre yeni yapılanmalara gitmiştir. Mesela, Kazakistan'da Feza Gazetecilik A.Ş. ve Şelâle A.Ş. çalışmalarını 1997 yılında KATEV (Uluslararası Eğitim ve Kültür Vakfı) şeklinde bir çatı altında toplayarak eğitim faaliyetlerini daha da yaygınlaştırmıştır. KATEV'e bağlı olarak Kazakistan'da 24 Kazak-Türk Lisesi, Taraz Ekonomi Yüksek Okulu, Şahlan İlköğretim Okulu ve Süleyman Demirel Üniversitesi ile iki dil kursu bulunmaktadır. Şu anda Kazakistan'da faaliyet gösteren adı geçen vakfın orta dereceli eğitim kurumlarında toplam 6027, Yüksek öğretim kurumlarında 694 öğrenci öğrenim gördüğü belirtilmektedir. KATEV'e bağlı olarak hizmet veren bu okulların orta öğretim kurumlarında Kazak Türkçesi, Türkiye Türkçesi, Rusça ve İngilizce olmak üzere dört dil ve lehçede öğretim yapılmaktadır. Müfredat programında Kazak Dili ve Edebiyatı, Kazakistan Tarihi, Kazakistan Coğrafyası, Hukuk, Savunma Hazırlıkları, Müzik, Resim ve Beden Eğitimi dersleri *Kazakça*; Matematik, Fizik, Kimya, Biyoloji ve Bilgisayar dersleri *İngilizce*; Türk Dili ve Edebiyatı, Genel Tarih, Genel Coğrafya, Dinler Tarihi *Türkçe*, Rus Dili ve Edebiyatı ise *Rusça* okutulmaktadır. Türk kamuoyunda yaygın olarak Fethullah Hoca cemaati diye bilinen bu yapılanmanın Kazakistan'da *Süleyman Demirel Üniversitesi*, Kırgızistan'da *Uluslararası Atatürk Alatoo Üniversitesi*, Türkmenistan *Uluslararası Türkmen-Türk Üniversitesi* ve Azerbaycan'da Kafkas Üniversitesi adıyla faaliyet gösteren ve Türkiye'de Yükseköğretim Kurulu tarafından tanınmayan dört üniversitesi de mevcuttur.

**KATEV ULUSLARARASI EĞİTİM VE KÜLTÜR VAKFI'NA
BAĞLI EĞİTİM KURUMLARINDAKİ ÖĞRENCİ SAYILARI**

	Eğitim Kurumları	Öğrenci Sayısı
1	Almatı Kazak-Türk Kız Lisesi	255
2	Almatı Kazak-Türk Erkek Lisesi	333
3	Issık Kazak-Türk Şarkiyat Lisesi	232
4	Kızılorda Kazak-Türk Erkek Lisesi	224
5	Kızılorda Kazak-Türk Kız Lisesi	193
6	Astana Kazak-Türk Erkek Lisesi	372
7	Astana Kazak-Türk Kız Lisesi	146
8	Aktöbe Kazak-Türk Lisesi	283
9	Atrav Kazak-Türk Lisesi	225
10	Çimkent Kazak-Türk Erkek Lisesi	332
11	Çimkent Kazak-Türk Kız Lisesi	218
12	Gökçetav Kazak-Türk Lisesi	189
13	Jambul Kazak-Türk Erkek Lisesi	293
14	Jambul Kazak-Türk Ekonomi Lisesi	233
15	Jambul Kazak-Türk Kız Lisesi	225
16	Jezkazgan Kazak-Türk Lisesi	243
17	Karaganda Kazak-Türk Erkek Lisesi	248
18	Kostanay Kazak-Türk Lisesi	268
19	Öskemen Kazak-Türk Lisesi	189
20	Pavlodar Kazak-Türk Erkek Lisesi	249
21	Pavlodar Kazak-Türk Kız Lisesi	195
22	Semey Kazak-Türk Lisesi	246
23	Taldıkorgan Kazak-Türk Erkek Lisesi	227
24	Türkistan Kazak-Türk Erkek Lisesi	215
25	Süleyman Demirel Üniversitesi	694
26	Şahlan İlköğretim Okulu	300

Türk Cumhuriyetlerinden 1993 yılından itibaren “Büyük Öğrenci Projesi” olarak bilinen bir çalışma başlatılarak Türkiye’de on bin öğrencinin yüksek öğrenim görmesi plânlanmış; ilk yıl yedi bin civarında öğrenci getirilmiştir. Türkiye’nin Türk Cumhuriyetleri, Türk ve Akraba Topluluklar için geleceğe dönük en ciddi teşebbüsü olarak adlandırılabilir olan bu proje çerçevesinde şimdiye kadar 25840 burs kullanılmış ne yazık ki 13003 öğrenci başarısız olarak ülkesine dönmüştür (bakınız tablo: 2). Bu projede, mezun olan öğrenci sayısı 6586 ve %33,62 gibi bir seviyede kalması başarı konusunda olumlu düşünmeye imkân bırakmamaktadır. Ayrıca Özbekistan 1994 yılından itibaren Türkiye’ye gönderilen burslu öğrenci miktarını tek taraflı olarak azaltmış ve 1998 yılının Nisan ayında bütün öğrencilerini rejim muhaliflerinin etkilemesinden çekindiği, “fazla Türkleşmeye başladıkları için ülkelerine dönünce intibak edemedikleri, dolayısıyla iş bulamadıkları” şeklindeki resmen açıklanmayan ancak ikili görüşmelerde dile getirilen gerekçelerle çekmiştir. Şu anda Türkiye’de Özbekistan’dan sembolik sayıda 17 öğrenci bulunmaktadır. Büyük Öğrenci Projesinin verimli, gerçekçi dünyadaki benzer projelerle karşılaştırıldığında Türk Cumhuriyetleri, Türk ve Akraba Topluluklar ile Türkiye’nin hedef ve beklentilerini karşılayabilmesi için proje yönetimi, Türk Cumhuriyetleri ve Akraba Toplulukların ortaöğretim alt yapısı, öğrenci seçimi, öğrenci bursları, öğrenci rehberliği ve koruyucu aile uygulaması, ülke ihtiyaçları ve yükseköğretim program tercihleri, konaklama, denklik, mezuniyet sonrası istihdam ve haberleşme gibi pek çok konuda yeniden değerlendirme yapmak ve “bu projeyi Türkiye cumhuriyeti’nin kültürel kökenleri aynı olan insanlarla buluşup geleceği kazanma ve prestij” projesi olarak düzenleyip uygulamak gerekmektedir (Özkan, 2003:141-149).

**TÜRK CUMHURİYETLERİ İLE TÜRK VE
AKRABA TOPLULUKLARI'NDAN
YÜKSEK ÖĞRENİM GÖRMEK ÜZERE GELEN
DEVLET BURLUSU ÖĞRENCİLERİN
ÖĞRENİM DÜZEYLERİNE GÖRE DAĞILIMI**

Ülke / Grup Adı	ÖĞRENİM GÖREN ÖĞRENCİLER					
	TÖMER	Ön Lisans	Lisans	Yüksek Lisans	Doktora	Toplam
Adıgey		1	7			8
Afganistan	41	3	167	6	19	236
Altay		1	1	1		3
Arnavutluk	4		70	12		86
Azerbaycan	70	2	274	228	178	752
Başkörtostan	2		7	5	2	16
Batı Trakya	11		117	5	2	135
Bosna Hersek	17	5	78	20	4	124
Bulgaristan	52	21	291	38	13	415
Buryat	4	1	3	1	2	11
Çeçenistan	1		8	2	1	12
Çin	19	2	46	18	8	93
Çuvaşistan	1		5	9	1	16
Dağıstan		3	19			22
Estonya				1		1
Gürcistan	10	2	25	17	2	56
Hakasya			10		1	11
Hırvatistan	1		14			16
İnguşetya	1	1	2			4
Irak	71	16	109	93	24	313
İran	16	2	50	16	34	118
Kabartay-Balkar	1	1	8	2		12
Kalmukya				2		2

Ülke / Grup Adı	ÖĞRENİM GÖREN ÖĞRENCİLER					
	TÖMER	Ön Lisans	Lisans	Yüksek Lisans	Doktora	Toplam
Karaçay-Çerkez	1		4			5
Kazakistan	116	22	318	111	47	614
Kırgızistan	54	25	419	192	74	764
Kosova	37	23	330	25	4	419
Litvanya	1		6	2		9
Lübnan	1		18			19
Makedonya	3	20	106	28	7	164
Moğolistan	50		197	28	1	276
Moldova	23	3	107	12	7	152
Özbekistan	8		7	2		17
Polonya				1		1
Romanya	7	5	32	19	4	67
Rusya Fed.	27	10	70	6	6	119
Sancak	5	3	36	6		50
Sırbistan-Karadağ	3		1	2		6
Suriye	15		42	6	2	65
Tacikistan	6		71	11	2	90
Tataristan	10	1	31	22	7	71
Tuva	3	1	11	1	1	17
Türkmenistan	50		518	38	6	612
Ukrayna	26	17	136	21	7	207
Ürdün	6		11	3		20
Yakutistan (Sakha)			2			2
Yugoslavya			9	3		12
Toplam	774	191	3793	1015	466	6239

**TÜRK CUMHURİYETLERİ İLE TÜRK VE
AKRABA TOPLULUKLARI'NDAN YÜKSEK ÖĞRENİM
GÖRMEK ÜZERE DEVLET BURSLUSU GELEN ÖĞRENCİLERE
1992–2007 YILLARI İTİBARIYLA DAĞILIMI**

Ülke adı	Verilen Kontenjan	Kullanılan Kontenjan	Kullanılmayan Kontenjan	Bursu Kesilen	Mezum	Öğrenim Gören	Başarı Yüzdesi (%)
Adıgey	42	23	19	14	1	8	6,66
Afganistan	1167	1026	141	617	175	235	22,09
Altay	71	34	37	29	2	3	6,45
Arnavutluk	285	227	58	44	97	86	68,79
Azerbaycan	4501	3515	986	1572	1190	752	43,08
Başkurdistan	335	218	117	129	72	16	35,82
Batı Trakya	308	212	96	58	19	135	24,67
Belarus	17	7	10	7	0	0	0
Bosna Hersek	884	377	507	132	120	124	47,61
Bulgaristan	1507	1164	343	376	373	415	49,79
Buryat	69	44	25	24	9	11	27,27
Çeçenistan	228	176	52	141	23	12	14,02
Çin-Uygur	326	268	58	136	39	93	22,28
Çuvaşistan	166	124	42	76	32	16	29,62
Dağıstan	273	167	106	126	19	22	13,10
Estonya	2	1	1	0	0	1	0
Gürcistan	134	87	47	31	0	56	0
Hakasya	72	45	27	27	7	11	20,58
Hırvatistan	51	37	14	13	9	15	40,90
İnguşetya	106	83	23	74	5	4	6,32
Irak	841	744	97	320	112	312	25,92
İran	298	221	77	58	45	118	43,68
Kabartay-Balkar	220	148	72	126	10	12	7,35
Kafkas	6	5	1	5	0	0	0
Kalmukya	10	2	8	0	0	2	0
Karaçay-Çerkez	237	177	60	165	7	5	4,06

Ülke adı	Verilen Kontenjan	Kullanılan Kontenjan	Kullanılmayan Kontenjan	Bursu Kesilen	Mezun	Öğrenim Gören	Başarı Yüzdesi (%)
Kazakistan	4449	3116	1333	1704	794	614	31,78
Kırgızistan	4570	2695	1875	1417	510	764	26,46
Kosova	1024	835	189	257	159	419	38,22
Letonya	3	1	2	1	0	0	0
Litvanya	48	26	22	9	8	9	47,05
Lübnan	30	25	5	3	3	19	50
Makedonya	674	503	171	179	160	164	47,19
Mari	3	1	2	1	0	0	0
Moğolistan	561	541	20	156	109	276	41,13
Moldova	597	502	95	265	85	152	24,28
Mordoviya	5	2	3	2	0	0	0
Özbekistan	3101	1779	1322	1476	286	17	16,23
Perm-Oblastı	2	2	0	1	1	0	50
Polonya	20	1	19	0	0	1	0
Romanya	256	158	98	49	42	67	46,15
Rusya Fed.-Ahıska	331	252	79	97	36	119	27,06
Samara	4	4	0	3	1	0	25
Sancak	1030	547	483	318	179	50	36,01
Sırbistan-Karadağ	26	13	13	3	4	6	57,14
Suriye	309	215	94	95	55	65	36,66
Şor Türkleri	10	3	7	2	1	0	33,33
Tacikistan	626	403	223	235	78	90	24,92
Tataristan	665	356	309	186	97	71	34,27
Tuva	95	69	26	36	16	17	30,76
Türkmenistan	4671	3830	841	1798	1419	612	44,10
Ukrayna	916	720	196	358	154	207	30,07
Ürdün	32	25	7	4	1	20	20
Yakutistan	85	69	16	47	20	2	29,85
Yugoslavya	18	15	3	1	2	12	66,66
TOPLAM	36317	25840	10477	13003	6586	6237	33,62

Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye'nin kültür ve sanat alanında faaliyetlerin yürütülmesi için işbirliği yaptıkları ilk ortak kuruluş ise yönetim merkezi Ankara'da olan TÜRKSOY'dur. "TÜRKSOY'un Kuruluşu ve Faaliyet İlkeleri Hakkında Anlaşma" 12 Temmuz 1993 tarihinde Kazakistan'ın Almatı şehrinde Teşkilatın kurucusu ve asıl üyesi olan Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkiye ve Türkmenistan kültür bakanları tarafından imzalanmıştır. Daha sonra TÜRKSOY'a gözlemci üye statüsüyle Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu'ndan Tataristan, Başkurdistan, Tıva, Hakasya ile Moldova Cumhuriyeti'ne bağlı olan Gagauz Yeri Özerk Bölgesi de katılmıştır. Üye ülkeler arasında iletişim dili olarak Türkçe'yi resmî dil kabul eden TÜRKSOY'un Türk devlet ve topluluklarının "Unesco"sü fonksiyonunu yerine getirmesi amaçlanmış; ancak bu kuruluş yetersiz personel ve bütçenin yanı sıra, Türk devletlerinin müşterek ve kuvvetli bir siyasî irade ortaya koymaması sebebiyle sınırlı sayıdaki kitap ve faaliyet ile yetinmek zorunda kalmıştır (Özkan, 2004:425).

"Türkiye, Doğu Bloku ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin dağılmasından sonra Türk Cumhuriyetleri, Karadeniz ve Balkanlar'da ortaya çıkan yeni bağımsız devletlerin kalkınma çalışmalarına yardım sağlamak amacıyla 1992 yılı başında kısa adı TİKA olan Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı'nı kurmuştur. Gelişmiş ülkelerden yardım alan bir ülke durumunda olan Türkiye, TİKA'nın kuruluşuyla aynı zamanda gelişmekte olan ülkelere yardım sağlayan bir ülke konumuna gelmiştir. Bakanlar Kurulu'nun 24 Ocak 1992 tarihli kararıyla, 21124 sayı ve 27 Ocak 1992 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren 480 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Dışişleri Bakanlığı'na bağlı bir teşkilat olarak kurulan TİKA, 28 Mayıs 1999 tarihinde Başbakanlığa bağlanmıştır. 4668 sayılı Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun 12 Mayıs 2001 tarih ve 24400 Sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmesiyle de TİKA ilgili Devlet Bakanlığı'na karşı sorumlu ve tüzel kişiliği haiz bir kuruluş niteliğini kazanmıştır.

TİKA, başta Türk dilinin konuşulduğu ülkeler olmak üzere Türkiye'ye komşu ülkelerin kalkınmalarına yardımcı olmak, bu ülkelerle ekonomik, ticari, teknik, sosyal, kültürel ve eğitim alanlarında işbirliğini projeler ve programlar aracılığıyla geliştirmeye çalışmaktadır.

TİKA, kuruluşundan 2000 yılı sonuna kadar 17 ülkede 380 yardım ve işbirliği projesi gerçekleştirmiştir. Bu projelerin 290'ı farklı ülkeler için, 90'ı ise bir çok ülkeyi kapsayan bölgesel ve genel projeler olarak düzenlenmiştir. 2006 yılında ise TİKA'nın gerçekleştirdiği projelerin sayısı 961'e ulaşmıştır. TİKA projelerinin ilgili olduğu ülkeler, kısaca Avrasya ülkeleri olarak adlandırılan Orta Asya'da Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Tacikistan ve Moğolistan, Kafkasya'da Azerbaycan ve Gürcistan, Karadeniz'de Rusya Federasyonu, Ukrayna ve Moldova, Balkanlar'da Romanya, Bulgaristan, Makedonya, Arnavutluk ve Bosna-Hersek, Akdeniz'de Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'dir". (Özkan, 2004:3335) Ancak son yıllarda TİKA Suriyeli Kız öğrenciler için mesleki eğitim, Filistin'in sanayi bölgesi için İsrail ile toplantılarla Sudan için sulama, tarım ve hayvancılık projelerine de katkıda bulunmaktadır

Türkiye, 27 Nisan 1992 tarihinde itibaren kurduğu TRT Avrasya adlı televizyon kanalı ile bölge ülkelerine yayın başlatmıştır. 2001 yılından sonra bu kanal TRT Türk adını almıştır. Bugün özel ve devlet televizyonunun birçoğu Türk Cumhuriyetlerinin yer aldığı Avrasya coğrafyasında uydu antenler vasıtasıyla seyredilebilmektedir. Ancak halkın alım gücü çok düşük olduğu için yayınları seyretme imkânından mahrum durumdadır. Bağımsızlığın ilk yıllarında Özbekistan ve Türkmenistan'ın millî kanallarından sağlanan birkaç saatlik TRT Avrasya yayınları giderek azaltılmış 2001'den itibaren bütünüyle kaldırılmıştır. 2005 yılında Azerbaycan cumhuriyetinde TRT 1 ile Kanal D ve STV televizyonları Azerbaycan resmi yayın kuruluşu tarafından halka ulaştırılmaktadır.

Kazakistan’da Eğitim:

Sovyetler Birliği’nden ayrılıp bağımsızlığını kazandıktan sonra Kazakistan’ın geçirdiği ekonomik küçülme döneminde devlet bütçesinden eğitime ayrılan kaynak 1991 yılında üretimin %6’sı oranında azalmış ve bu miktar 1994 yılına kadar %3 oranında azalarak devam etmiştir. Ekonomik daralmanın sonucu olarak öğretmenlere verilen düşük ücret 1993 yılındaki krizin sürdüğü dönemde 30 000 ilk ve orta öğretim öğretmenin okullarından ayrılarak birçoğunun daha kazançlı işler aramasına yol açmıştır. Kazakistan’da eğitime ayrılan pay 1999 yılında ilk defa %4 oranında artırılmış müteakip yıllarda ülke ekonomisinde görülen iyileşmeye paralel olarak eğitime ayrılan pay da yükselmiştir (www.answers.com/topic/education-in-kazakhstan 15.01.2007).

Kazakistan’da 1994 yılında 8575 ilk ve orta öğretim kurumunda 1. sınıftan 11. sınıfa kadar takriben 3 milyon 200 bin öğrenci öğrenim görürken 2001-2002 yılında okul sayısı 7910’a, öğrenci mevcudu ise 3.094.700’e düşmüştür. Bunun sebebini ülke nüfusundan azalması ve hatırı sayılır bir kısmının Rusya Federasyonu’na göç etmesiyle ilgilidir. Kazakistan’daki ortaöğretim düzeyinde eğitim veren 244 meslek okuluna devam eden öğrenci sayısı ise 222 000’dir. Ayrıca Kazakistan’da 1992 yılında okul öncesinde çocukların ancak %51’i eğitim kurumlarına girebilirken bu rakam 2001 yılında 1167 okul öncesi eğitim kurumunda 146 bin çocuk, 14 bini aşkın uzman tarafından eğitilerek belirli ölçüde iyileşme sağlanmıştır. Ülkedeki altmış bir yükseköğrenim enstitisine 1994 yılında 272 100 öğrenci kayıt yapmıştır. Kazakistan’nda öğrenim çağındaki öğrencilerin %54’ü Kazak ve %31 ise Rus’tur. Öğrenci sayısı ile 2005-2006 yılı verileri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

KAZAKİSTAN'DAKİ ÖĞRENCİ SAYISI			
No	Adı	Okul Sayısı	Öğrenci sayısı
1.	Okul Öncesi Devlet Kurumları	956	124.600
2.	Genel Eğitim Okulları Devlet Özel		3.064.000 21.229
3.	Meslek Okulları	284	87.300
4.	Kolejler Devlet Özel	180 138	135.800 60.400
5.	Üniversiteler Devlet Özel	59 126	330.800 183.900

Kazakistan'da öğrenciler için eğitim öğretim çağı beş yaşında bir yıl süren anaokulu ile başlar. Altı yaş ile on yaş arasındaki öğrenciler birinci sınıftan dördüncü sınıfın sonuna kadar ilköğretim birinci kademeye devam ederler. Temel eğitim öğrenciler için on ile on beş yaşına kadar, yani beşinci sınıflar ile dokuzuncu sınıfa kadar olan dönemdir. 15 ile 17 yaş arasındaki dönem yani 10 ve 11. sınıflar ise orta öğretimin son kademesi, lise eğitimidir. Kazakistan'da ilk ve orta öğretim 11 yıl olup 12 yıla çıkarılması için çalışmalar sürdürülmektedir. Değerlendirmeler beş tam puan üzerinden yapılmaktadır. Kazakistan'da eğitim hafta sonuna rastlarsa dahi 1 Eylül'de başlar ve Haziran ayının ilk günü sona erer. Kazakistan'da ilk ve orta öğretim okullarında sınıf geçme sistemi uygulanmaktadır. Bu sisteme üniversiteler de tâbidir. Ancak üniversitelerde yeniden yapılanma çalışmaları başlatılmış olup gelişmiş Batılı ülkelerdeki eğitimde kalite ve güvence sistemine intibak çalışmaları sürdürülmektedir. Kazakistan'da 185 yükseköğretim kurumu bulunmaktadır. Bunlardan sekizi devlet üniversitesi, otuz dokuzu

devlet enstitüleri olup, Eğitim ve Bilim Bakanlığına, 1'i Maliye Bakanlığına, 7'si değişik bakanlıklara bağlıdır. El-Farabi Millî Kazak Üniversitesi ile Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi özerk üniversite statüsüne sahiptir. Diğerleri ise vakıf, dernek, şahıslar tarafından açılan özel yüksek öğrenim kurumlarıdır. Kazakistan, Bologna sürecine katılmış ve yüksek öğrenim sistemiyle ilgili reform çalışmalarına devam etmektedir. Sözü geçen çalışmalar çerçevesinde eğitimin bütün aşamaları Eğitim ve İlim Bakanlığının gözetim ve denetiminde gerçekleştirilmektedir. Özel yükseköğrenim kurumlarının kalite-güvence sistemi çerçevesindeki çalışmaları üç adımda gerçekleştirilmektedir: Özel yüksek öğrenim kurumuna öğretim ve denklik için lisans izninin verilmesi(lisans); devletin eğitim standartları için her beş yılda program ve çalışmaların gözden geçirilerek onaylanması(attestation) ve ayrıca millî ve devlet yüksek öğrenim kurumlarıyla özel yüksek öğrenim kurumlarının programlarının akredite edilmesi. Akreditasyon işlemlerini tamamlamış özel yükseköğrenim enstitüleri merkezi hükümetten de mali destek alabilmektedir. Yükseköğretimde öğrenciler fakültelerin niteliğine göre değişmekle birlikte en fazla 9000 tengeye kadar harç ödemektedirler (www.euroeducation.net/prof/kazanco.htm, 12.01.2007).

Kazakistan'daki özel ve devlet yükseköğretim kurumlarında 225 programda 514700 öğrenci öğrenim görmektedir. Bu öğrencilerden 98.703'ü açık öğretime, diğerleri örgün eğitime devam etmektedir. Enstitü ve üniversitelerde 1191'i profesör doktor, 7529'u değişik akademik unvanlara sahip 21834 öğretim elemanı görev yapmaktadır. Yükseköğretim kurumlarının bir kısmında aynı zamanda toplumun bilimsel ve kültürel potansiyelini geliştirmek ve zenginleştirmek amacıyla lisansüstü eğitim de gerçekleştirilmektedir. Buna yönelik olarak 31 yükseköğretim kurumunda yüksek lisans; 4'ünde doktora olmak üzere toplam 160 lisansüstü program uygulanmaktadır. Lisans ve lisansüstü unvanlarla ilgili uygulamalar aşağıda verilmiştir.

Академическая/ Akademiçeskaya spravka	(Akademik sertifika/önlisans)
Диплом Бакалвра/ Diplom bakalvra	(Lisans Diploması)- 4 yıllık öğrenim
Диплом Специалиста/ Diplom spesialita	(Uzmanlık diploması)- 5 yıl süreli
Диплом Магистра/ Diplom magistra	(Yüksek Lisans Diploması) Lisans öğreniminden sonra iki yıl
Диплом Кандидата Наук/ Diplom Kandidata Nauk	(Bilim Uzmanlığı Adaylığı Diploması) İki veya üç yıl
Диплом Доктора Наук/ Diplom Doktora Nauk	(Bilim doktorluğu diploması/Alana önemli yayın ve katkılardan sonra)

Kazakistan'da eğitim kurumlarında değerlendirme Sovyetler Birliği döneminde olduğu gibi beşlik sistem üzerinden yapılmaktadır. Alınan notlar ve karşılıkları aşağıda gösterilmiştir:

Kazakistan Eğitim Sisteminde Ölçme ve Değerlendirme	
Отлично	(Pekiyi/Excellent)
Хорошо	(İyi/Good)
Удовлетворительно	(Orta/Satisfactory)
Зачет	(zayıf/credit) ungraded pass

Kazakistan yönetimi Kırgızistan ve Tacikistan ile birlikte Ağa Han Vakfı tarafından uluslararası yüksek öğrenim kurumu olarak Orta Asya Üniversitesi'ni kurmuştur. Orta Asya Üniversitesi kurucu ülkelerde eşit hacim ve boyutta üç kampüse sahiptir. Kazakistan kampüsü Almatı'ya üçbuçuk saat uzaklıktaki doğu bölgesinin merkezi Taldı Kurgan şehrine 35 km mesafedeki Yedisu'nun Tekeli mevkiindedir. Orta Asya Üniversitesi Ağa Han Gelişme Ağı

kaynaklarından Orta Asya’da uluslararası standartlar tanınan yüksek öğrenim imkânı sunacağı ifade edilmektedir. Üniversite şimdiden profesyonel ve sürekli eğitim merkezi, lisans öğrenimi ile lisansüstü gelişim okulları açmıştır. Asya Gelişim Bankası, Kazakistan’da eğitimi gelişmesi için yaklaşık olarak 600000 dolarlık teknik yardım yapmıştır. Amerika Birleşik Devletleri’nin hükümet dışı kuruluşlarla gerçekleştirdiği eğitimle ilgili 137 barış işbirliği projesi yürüttüğü belirtilmektedir. Kazakistan’da okuma yazma oranı 1999 yılı verilerine göre erkeklerde %99.1 ve kızlarda ise %97.74’dir. ABD Dışişleri bakanı Condeleezza Rice 12-13 Ekim 2006 tarihindeki Kazakistan ziyaretinde “Her devletin geleceği eğitime bağlıdır. Bu benim Kazakistan’ı dördüncü ziyaretim. Atrav ve Almatı’da bulunduğum için her ülkenin başarısının anahtarı olan eğitimin sizin ülkenizde seviyesinin yüksekliğini gördüm, müşahede edebildim.” demiştir.

Kazakistan ekonomik kalkınmasının yanı sıra eğitim alanında da ciddi hamleler yapmaktadır. İnsan kaynaklarının eğitime ve istihdamına önem veren Kazakistan yönetimi başarılı öğrencilerin bütün masraflarını karşılayarak dünyanın seçkin üniversitelerinde öğrenim görmelerini temin edecek **Bolaşak** adlı yeni bir proje başlatmıştır. Kazakistan cumhurbaşkanlığının 26 Mayıs 2005 tarih ve 511 sayılı onayıyla başlatılan söz konusu projede ülkelere göre değişmekle birlikte her bir öğrenci için yaklaşık olarak otuz beş bin ile kırk beş bin dolar burs ücreti ayrılmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti, 1992-1993 yılından 2006-2007 öğretim yılına kadar Kazakistan için Büyük Öğrenci Projesi çerçevesinde karşılıksız 4449 burs tahsis edip bunların 3116’sını kullanmıştır. Ancak Kazakistan hükümetinin Ukrayna, Finlandiya, Macaristan, Polonya gibi ülkeleri dahi “Bolaşak” adlı burs projesine dâhil edip Türkiye’nin çok tanınmış başarılı üniversitelerine bile söz konusu projede hiç yer vermemesi sürpriz olmuştur. Türkiye ve Kazakistan’da eğitimden sorumlu yetkililerin ilişkilerimiz ve işbirliğimiz bakımından bu konu üzerinde önemle durması ve kısa sürede nitelikli Türk üniversitelerinin de proje kapsamına alınması beklenilmektedir.

Lisans öğrenimi için başvuran adayların Kazakistan vatandaşı olması; Kazakistan Cumhuriyeti genel testinden 90 ve üzerinde puan alması; mezuniyet durumundaki lise son sınıf öğrencileri ile mezunların not ortalamasının en az 4,5 olması gibi şartlar aranır. Yurtdışında herhangi bir yüksek öğrenim kurumunda yüksek lisans ve doktora (PH.D.) yapmak için başvuran adaylarda ise Kazakistan vatandaşı olması, lisans diploması notunun 4,5 ve üzerinde olması ve müracaat tarihinde 35 yaşından büyük olmaması gibi şartlar istenilmektedir.

Kazakistan'ın "Bolaşak" Adlı Uluslararası Burs Projesiyle ilgili çarpıcı bazı uygulamalar şöyledir:

Bolaşak programına öğrencilerin seçimi iki aşamalı değerlendirme sonucunda gerçekleştirilmektedir. İlk aşamada lisans, yüksek lisans ve doktora (Ph.D.) programlarına başvuran adayların dosyaları incelenir, uygun şartları taşıyan öğrenciler Haziran ayından başlayan ve Ağustos ayına kadar devam eden bir süreçte genel test, psikolojik test, eğitim göreceği ülkenin dili ile özel mülakat sınavına tâbi tutulurlar.

İkinci aşama değerlendirmesi Millî Komisyon tarafından Eylül ayında yapılır. Millî Komisyon, yukarıda belirtilen testler ve incelemeler sonucunda başarılı olan adayların tercihlerine Kazakistan Cumhuriyeti'nin ihtiyacını da dikkate alarak son şekli verip onaylar.

"Bolaşak" bursu, Kazakistan Cumhuriyeti millî bütçesinden ödenir ve aşağıdaki harcamalar içerir:

- ❖ Eğitimle ilgili tüm harcamalar;
- ❖ Giriş ve çıkış vizeleri,
- ❖ Yabancı yüksek eğitim kurumlarının başvuru formu ücretleri,
- ❖ Kabul eden ülkelerin ilgili kurumlarına ödenecek harçlar,
- ❖ Eğitim kurumlarının kayıt ücreti,
- ❖ Telefon ve diğer iletişim ücretleri,
- ❖ İaşe ve ibate masrafları,
- ❖ Ders kitapları,
- ❖ Sağlık sigortası,

- ❖ Kazakistan'daki yaşadığı yerden eğitim gördüğü yere kadar gidiş ve mezuniyetlerini müteakip dönüş masrafları,
- ❖ Ayrıca eğitim süresinin 2 yıldan fazla olduğunda her öğrenim yılı gidiş ve dönüş masrafları.

Bolaşak programı için 30 Temmuz 2005 tarihine kadar 6716 başvuru yapılmış ve 5959 öğrencinin adaylığı kabul edilmiştir. Sözü geçen adaylardan 1 Eylül 2005 tarihine kadar 424 öğrencinin bursu kesinleşmiş ve ilgili ülkelere gönderilmişlerdir. Öğrencilerin listede bulunan ülkelere ABD 2066, İngiltere 1704, Rusya 1184, Almanya 271, Kanada 228, Çin 128, Fransa 122 ve diğer 13 ülke için 256 öğrenci tercihte bulunmuştur.

“BOLAŞAK” Lisans, Yüksek Lisans ve Doktora Projesinde Yer Alan Ülkeler		
Sıra No	Ülke Adı	Üniversite Sayısı
1	İngiltere	18
2	Amerika	27
3	Kanada	4
4	Fransa	14
5	Almanya	10
6	İtalya	4
7	Hollanda	1
8	Norveç	2
9	İsrail	3
10	Finlandiya	3
11	Çek	1
12	Polonya	2
13	Macaristan	2
14	Rusya	35
15	Ukrayna	1
16	Çin	6
17	Singapur	2
18	İsveç	2

Bu ülkelere 2006 yılı burs programı için Japonya, Güney Kore, Hindistan, Malezya, İrlanda, Avustralya, İsviçre, Letonya’da dâhil edilmiştir.

**“BOLAŞAK” Lisans, Yüksek Lisans ve Doktora
Projesinde Yer Alan Ülkeler ve Üniversiteler**

Страна	Üniversite/Университет	Потенциальный партнер
Россия		Интеробразование
1	Lomonosof Moskova Devlet Üniversitesi	
2	Moskova Devlet tekstil Üniversitesi	
3	Moskova Devlet Dizayn ve Teknoloji Üniversitesi	
4	Moskova Devlet Ekonomi – İstatistik ve İnfomatik Üniversitesi	
5	Moskova Devlet Kültür – Sanat Üniversitesi	
6	Moskova Fizik – Teknik Üniversitesi	
7	Novosibirski Devlet Üniversitesi	
AMERİKA		American Councils
1	Harvard Üniversitesi	
2	Arizona Devlet Üniversitesi	
3	Kolombiya Üniversitesi	
3	Teksaş Üniversitesi	
4	Vandarbild Üniversitesi	
Almanya		DAAD
1	Ebersvald Yüksek Okulu	
2	Bremen Üniversitesi	
3	Aaahen Yüksek Okulu	
4	Hamburg Yüksek Okulu	
5	Manhaym Yüksek Okulu	
6	Hannover Üniversitesi	
7	Gyottingen Üniversitesi	
8	Şturgardt Üniversitesi	

**“BOLAŞAK” Lisans, Yüksek Lisans ve Doktora
Projesinde Yer Alan Ülkeler ve Üniversiteler**

Страна	Üniversite/Университет	Потенциальный партнер
Россия		Интеробразование
Çin		KNNK или Мейрамкулова К.С.
1	Pekin Petrol Üniversitesi	
2	Pekin Üniversitesi	
3	Pekin Üniversitesi Çin Tıp Fakültesi	
Fransa		CNOUS
1	Dijon Üniversitesi	
2	Mar Le Vale Üniversitesi	
3	Nansi Üniversitesi	
4	Nanter Üniversitesi	
5	Orlean Üniversitesi	
6	Paris Üniversitesi	
Finlandiya		
1	Lappeenrant Teknoloji Üniversitesi	
2	Helsinki Üniversitesi	
İngiltere		British Council
1	Yorski Üniversitesi	
2	Şeffildki Üniversitesi	
3	Edinburgs Üniversitesi	
4	Kembric Üniversitesi	
Kanada		
1	Kankords Üniversitesi	
2	Toronto Üniversitesi	

Özbekistan’da Eğitim

Batı Türkistan’da özellikle bugünkü Özbekistan sahasında eğitim, geçen yüzyıllarda eski usulde dinî eğitim kurumlarında ve medreselerde gerçekleştirilmekte idi. Yerleşik Türk kültür geleneğinin hâkim olduğu Özbekistan sahası XIX. yüzyılın sonu ve XX. yüzyılın başlarında ceditçilik cereyanının etkisi ile Türkistan’ın toplum hayatındaki ilk değişim kıvılcıklarının da ortaya çıktığı yer olarak dikkati çekmektedir. İsmail Gaspıralı’nın Tercüman gazetesi ile başlattığı yeni ve çağdaş eğitim anlayışı “Buhara-yı Şerif”, “Turan”, “Semerkand”, “Sada-yı Fergana”, “Sada-yı Türkistan” gibi tirajı azımsanmayacak sayıda olan dergilerle Batı Türkistan’da aydınlar arasında işlenmekteydi. Dolayısıyla modern eğitim anlayışının esas alındığı okullaşma süreci için sözü geçen dergiler Batı Türkistan’da uygun bir ortam hazırlamışlardı. Bunun sonucu olarak Gaspıralı’nın takipçisi olan aydınlardan M. Korabay ilk cedit okulunu 1900’de Buhara’da açar. Bunu müteakiben 1900-1915 yılları arasında Buhara Emirliği’nde elli yedi, Türkistan Genel Valiliğinde seksene yakın Usul-ü Cedit okulu hizmete girer. Yine 1918 yılı sonuna kadar Türkistan’da 328 Usul-ü Cedit okulunun açıldığı ifade edilmektedir.

Özbekistan’da eğitim, Anayasanın 41. maddesi göre devletin denetim ve gözetimde ücretsizdir. Özbekistan’da son yıllarda okul ve öğrenci sayılarında artış olduğu görülmektedir. Sadece, 1. sınıflara öğrenci kaydı 60 bine ulaşmıştır. 2 Temmuz 1992 tarihli Özbekistan Cumhuriyeti Eğitim Kanunu’na göre, 11 yıllık zorunlu eğitimin 9 yılı indirilmesi sebebiyle, ortaöğretim görenlerin sayısı başlangıçta azalmıştır. Mesela, 9. sınıftan 1992’de 299 bin, 1996’te 223 bin öğrenci mezun olmuştur. Yani, mezun olan öğrenci sayısında %26 oranında azalma olmuştur (<http://www.tempus.europahouse.uz/uzbhes.htm> 20.02.2007).

1995 yılında yeni eğitim kanunu çıkarılmış ve Cumhurbaşkanı İslam Karimov’un 29 Ağustos 1997 tarihinde imzaladığı “Kişisel Gelişim ve Eğitim İçin Millî Program yasasıyla yükseköğretimde yeniden yapılanma ve uzun vadeli güçlendirilmiş eğitim stratejileri benimsenmiş; 2004 yılından itibaren de uygulanmaya başlamıştır. Eğitim reformunun başlangıç yıllarında orta ve yükseköğretim kurumlarında bir kısım sıkıntılar ortaya çıkmışsa da öğretim

programları geliştirilerek “Devlet Eğitim Standartları” hedefini erişilmeye başlanmıştır. Özbekistan Cumhuriyeti Eğitim Kanunu’nun 7. maddesine göre, Özbekistan Eğitim Sistemi’nin yapılanması aşağıdaki şekildedir:

- Okul Öncesi Eğitimi (Mektepgeçe Terbiye),
- Genel Eğitim (Umumiy Talim),
- Mesleki ve Teknik Eğitim (Hünar va Teknika Talimi),
- Ön Lisans Eğitimi (Orta Mahsus Talim),
- Yüksek Eğitim (Aliy Talim),

- Okul Dışı Eğitim (Mektepten Taşğarı Talim),
- Hizmet İçi Eğitim (Meleke Aşırış Talimi),
- Aile Eğitimi (Aile Terbiyesi),
- Kendi Kendine Eğitim (Özü Özige Talim),

Özbekistan’da öğretim aşamaları tıpkı Kazakistan ve Kırgızistan’daki gibidir (Türk Cumhuriyetleri’nin Eğitim Sistemleri 1997:117). Ancak orta öğretimi son kademesi yani lise eğitimi üç yıla çıkarılmış ve ilk ve orta öğretim 12 yıl olmuştur. Ayrıca her bakanlığın kendi kadrolarını yetiştirecek hem meslek liseleri, hem de yüksek öğrenim kurumları bulunmaktadır. Mesela Millî Eğitim, Sağlık, Dışişleri, Adalet ve Tarım Bakanlıklarının liseleri olduğu gibi yüksek öğrenim kuruluşları da mevcuttur. Özbekistan’da 2004 yılı sonunda, genel eğitimde toplam 9.090 okulda 6 milyona yakın öğrenci eğitim ve öğretim görmüştür. Okuma yazma oranı %99 olarak verilmiştir (www.euroeducation.net/prof/uzbekco.htm 15.02.2007). Ülkede orta öğrenim çağındaki öğrencilerin %80’i 1689 meslek okulu ile 189 meslek lisesine devam etmektedir. Sözü geçen okullar 1.5 milyon öğrenciye öğrenim imkânı sağlamakta olup yılda 500 bin öğrenci mezun olmaktadır. Meslek okullarından mezun olan öğrenciler de akademik liselerden mezun olanlar gibi üniversite sınavlarına girme ve başarılı olduğu takdirde öğrenim görme hakkına sahiptir. Özbekistan’da “O’rta Malumat Togrisida Şahadetname”

hakkını kazanan yani akademik liselerle meslek liselerini bitiren öğrencilerin üniversite giriş sınavları her yılın 1 Ağustos'unda yapılmaktadır. Yüksek öğrenimin lisans ve lisansüstü öğrenim aşamaları aşağıdaki biçimde oluşmaktadır.

Fanlar Doktori (Bilimler Doktoru) Üst Dereceli Eğitim İkinci Adımı	
Fanlar Nomzodi (Bilim Adayı) Üst Dereceli Eğitim İlk Adım	
Magistr Diplomi (Yüksek Lisans Diploması) Lisansüstü eğitimde ikinci adım (En az iki yıl)	
Bakalavr Diplomi (Lisans diploması) Meslekte kalite için ilk adım (4 yıl; hemşirelik 3 yıl)	
Yükseköğrenim için Millî Giriş Sınavı	
O'rta Ma'lumot To'g'risida Shahodatnoma (Ortaöğretim Sertifikası) Akademik Lise, 3 yıl Specialized Secondary Education (Academic Lyceum) 3 years	O'rta Ma'lumot To'g'risida Shahodatnoma (Ortaöğretim Sertifikası) Mesleki tecrübe ile birlikte, 3 yıl Professional Specialized Secondary Education (Professional College) 3 years
Genel Orta Öğretim 5 yıl	
İlköğretim (Birinci Kısım) 4 yıl, Başlangıç yaşı 6 veya 7	
Okul Öncesi Eğitim	

Türkistan Üniversitesi Sovyetler Birliği döneminde 1920 yılında Taşkent'te açılmıştır. Daha sonra bu üniversite adı Taşkent Devlet Üniversitesi, bağımsızlıktan sonra ise Özbek Millî Üniversitesi şeklinde değiştirilmiştir (2002-2003 akademik yılında sözü geçen üniversitenin 9359 öğrencisi bulunmaktadır). Özbekistan'da şu anda 24'ü üniversite, 40'ü ise enstitü olmak üzere 64 yüksek öğrenim kurumu bulunmaktadır. “**O`zbekiston Oliy Ta'lim Maktablari**”nda 22,228 öğretim elemanı görev yapmaktadır. Sözü geçen öğretim elemanlarından %42,8'inin akademik unvanı bulunduğu belirtilmektedir.

2004-2005 öğretim yılında **O`zbekistonda Oliy Ta'lim** kurumlarından(yüksekokullar) 60 bin öğrenci mezun olmuş, 270 bini de öğrenimlerine devam etmektedir (<http://www.edu.uz> 15.02.2007). Bağımsızlıktan günümüze gelinceye kadar geçen 16 yıllık sürede Özbekistan'da özel veya vakıf üniversitelerinin faaliyetine izin verilmemiştir. Sadece 17 Ocak 2002 tarihinde Bakanlar Kurulunun izniyle Ekonomi, Yönetim Bilimleri, İletişim, Teknoloji ve Hukuk bölümlerinde lisans ve yüksek lisans programları bulunan Taşkent'te İngilizce öğretim yapan Westminster Üniversitesi açılmıştır (www.tempus.europahouse.uz/uzbhes.htm - 28k.) Yurt dışına lisans ve lisansüstü eğitim için öğrenci gönderme konusunda Özbekistan yönetimi son derecede ihtiyatlı davranmaktadır. Japonya'da 69 öğrenci yükseköğrenimi tamamlamış, 55 kişi ise öğrenimine devam etmektedir. 2005 yılında Rusya Federasyonu'nun yüksek öğrenim kurumlarına öğrenim için 65 lisans, 10 araştırma görevlisi ve 1 de doktora öğrencisi gönderilmiştir. *Şangay İşbirliği Örgütü*'ne üye olması dolayısıyla Çin Halk Cumhuriyeti'yle de sınırlı sayıda öğrenci ve akademisyen değişimi gerçekleştirilmektedir (<http://ec.edu.uz> 15.02.2007).

1997 yılındaki Eğitim Kanuna Göre Diploma dereceleri

Bakalavr (Bachelor): 4 yıllık program, ders dağılımı akademik bölüm tarafından düzenlenir.

İlk lisans programı 2000 yılında mezun verir. Orta öğretimdeki 12 yıllık eğitim ilk mezunları ise 2005 yılında olmuştur.

Diğer Dereceler:

Hemşirelik: Üç yıllık lisans öğrenimidir (1999 yılında kuruldu).
Diş Hekimliği: 5 yıllık program sonunda diş hekimi diploması unvanı kazanılır.

Tıp: 6 veya 7 yıllık bir programdan sonra pratisyen hekim (6 yıl koruyucu hekimlik, 7 yıl, genel hekimlik, çocuk sağlığı ve tıbbî eğitim) uzmanlık derecesi iki veya üç yıllık ilave bir eğitimin sonunda elde edilir.

Magistr (Yüksel lisans): İki yıllık program, ders dağılım akademik bölüm tarafından hazırlanır. Sınavlar lisans unvanını veren kurumlar tarafından açılır.

Özbekistan’da ölçme ve değerlendirme 100 tam puan üzerinden yapılmaktadır.

Özbekistan’da Ölçme ve Değerlendirme		
Bal /Puan	Özbek Türkçesi	Türkiye Türkçesi
85-100	a’lo	Pekiyi
75-84	Yahshi	İyi
55-74	qoniqarli	Orta
55-0	qoniqarsiz	Zayıf

Türkmenistan’da Eğitim

“Türkmenistan’ın Altın Asrı” projesi eğitim konusunda ileri seviyedeki reform beklentileri karşılayamamıştır. Türkmenistan’da alfabe değişikliğinin yarattığı yeni ders kitaplarının yazımı, basımı ve dağıtımıyla ilgili sıkıntılar 2006 yılına kadar bütünüyle ortadan kaldırılamamıştır. Özellikle Aşgabat dışındaki yerleşim merkezlerinde ders kitabı ve diğer öğretim materyallerinin kısıtlılığı ile fizik ve kimya derslerinin lise programlarından kaldırılmış olması Türkmen öğrencileri diğer ülkelerdeki emsallerinden birikim bakımından geri kalmasına yol açmıştır. 2004 yılına kadar 12 000

öğretmenin işten çıkarılması ilk ve orta öğretimde nitelikli kadro sıkıntısına sebep olmuştur (<http://www.irinnews.org/report.aspx?RepotId=70173> 17.02.2007) Türkmenistan'da okul öncesi eğitim kurumları Çağalar bağı (0-3 yaş) ve Yaslı (3-7) adlarıyla anılmaktadır. Ülkede (0-7) yaş gurubunun okullaşma oranı %30 olup, %70'i ise henüz annelerinin eğitimine tâbi bulunmaktadır. Türkmenistan'da bağımsızlıktan önce 30 bin öğrenci üniversiteye devam ederken bu rakam ne yazık ki 2006 yılında üç bine düşmüştür. Üniversitelerdeki dört yıllık eğitimin iki yılı staj amacıyla diğer kurumlarda çalışarak geçirilmesi yüksek öğrenimde de verimliliğin düşmesine yol açmıştır. Sağlık eğitimi bakımından da ülkede durum iç açıcı değildir. Bunun yanı sıra rahmetli Türkmenbaşı'nın millî dil ve tarih konusundaki hassasiyetlerinin pek çok lidere göre yüksek seviyede olduğunu söyleyebiliriz. Onun öncülüğünde Türkmen halkının kökenini teşkil eden Oğuz kültürü, etnonimlerine varıncaya kadar ülkenin her köşesinde canlandırılmaya ve yaşatılmaya çalışılmıştır. Bugün Türkmenistan'da 1705 orta öğretim kurumu 15 meslek okulu ve 16 yüksek eğitim kurumu bulunmaktadır (Türkmenistan'ın Altın Asrı Turkmenistan_initiative@yahoo.com 15.01.2007) Türkmenistan'ın yeni devlet başkanı Gurbankulu Berdimuhammedov'un 15 Şubat 2007 tarihinde aldığı kararla zorunlu eğitim 9 yıldan 10 yıla çıkarılmıştır. Ayrıca, Türkmen gençlerin Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Almanya, Fransa Japonya ve Çin gibi ülkelerde öğrenim görmesi için daha önce konulan kısıtlamaların ortadan kaldırılarak fırsatlar yaratılacağını, ilk, orta ve yüksek öğrenimde eğitim kalitesinin yükseltmek amacıyla reformlar yapılacağını seçim propagandası sırasında ifade edilmişti(Harvey, 2007:3).

Uluslararası Aşgabat Okulu, Türkmenistan'ın Aşgabat şehrinde faaliyet göstermektedir. Bu özel okul, bütün milletlerden öğrencilere üç, dört yaşından itibaren liseyi de kapsayan bir öğrenim sağlamakta ve kâr amacı gütmemektedir. Lise öğrencileri Amerika Birleşik Devletleri'nin Nebraska Üniversitesi'ne bağlı orta öğrenim kurumlarının uzaktan eğitim programlarını da takip edebilmektedir. Okul 1994 yılında kurulmuş ve 1998 yılında 50000 km² lik bir alanda yeni binalarda hizmete geçmiştir. 2004-2005 öğretim yılında

64 öğrenci kayıt yaptırmıştı. Öğrencilerin diplomaları Amerika Birleşik Devletlerinin genel okullarının sahip olduğu diploma denkliğine ve Uluslararası ve Bölgesel akreditasyona sahiptir. 2004-2005 öğretim yılında okul giderlerinin %95'ini öğrenim hizmetlerinden elde etmektedir. Yıllık bir öğrenci için, sınıflarına göre 4600\$'dan 11800\$'a kadar ücret alınmakta olup, çok az sayıda Türkmen öğrenciye de burs verilmektedir (http://wikipedia.org/wiki/Ashgabat_International_School (25.01.2007)).

Azerbaycan'da Eğitim-Öğretim

İsmail Gaspıralı'nın "Dilde işde ve fikirde birlik" sloganıyla yola çıktığı yenilikçik(ceditçilik) hareketinin Azerbaycan'da maarifçilik adıyla çok sağlam tarihî temellerinin teşekkül ettiğini ve toplumdaki bu anlayış sonucunda daha 1920'li yıllarda son derece çağdaş eğitim kurumlarının kurulduğuna tanık olmaktayız. Azerbaycan Üniversitesi, 1919 yılında açılmıştır. Azerbaycan Petrol ve Kimya Enstitüsü ise 1920 yılında faaliyete başlamıştır. Sekiz yıllık temele eğitime Azerbaycan'da 1959 yılında geçilmiştir. 8 ile 49 yaş arasındaki nüfusun okuma yazma oranı %100'dür.

Azerbaycan'da Eğitim Seviyesi	
Seviye	%
Yükseköğretim	12.00
Önlisans	1.4
Meslek Lisesi	14.00
Ortaöğretim	43.00
Temel Eğitim (8 Yıl)	19.8
8 Yılda Az Eğitim Görenler	9.8

Azerbaycan’da ilk ve orta öğrenimde Rusça yapılan derslerin oranı Sovyetler Birliği döneminde %18 iken 1988 yılından itibaren bu oran hızla düşmeye başlamıştır. Azerbaycan eğitim sisteminin genel esaslarını, 1992 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclis’i tarafından 1992 yılında kabul edilen “*Təhsil Kanunu*” belirlemektedir. Azerbaycan eğitim sistemindeki okullar; ilkokula kadar *terbiyə məktəbi*(ana okulu), *umum təhsil* (temel eğitim 1-4, esas eğitim 5-8, orta eğitim 9-11), *peşə* (meslek), *ihətişas* eğitimi, *əli təhsil*(yüksek) öğretim şeklinde yapılandırılmıştır. Orta öğretim 9. sınıftan sonra öğrenciler “orta ixtisas məktəbi”ni seçebilirler ve 3 yıllık “*peşəkar litse*”lere veya 1-2 yıl süreli “*texniki və peşə məktəblərinə*” kayıt yaptırabilirler. Azerbaycan Cumhuriyeti Təhsil Kanunu’nun 6. maddesine göre “Azerbaycan Cumhuriyeti’nin eğitim kurumlarında eğitim dili *Azerbaycan Dili*’dir.” Rusya devlet başkanı Vlademir Putin’in 2004 yılında Azerbaycan’ı ziyareti esnasında “Azerbaycan’da iletişim dili olarak Rusçayı kullanan bir milyon beşyüz bin kişi bulunduğu”nu dolayısıyla “Rusya’nın bunlara ilgisiz kalamayacağını” ifade etmesi Sovyetler Birliği dönemindeki politikaların Rusya Federasyonu’na hâlâ nasıl misyon yüklediğinin de anlaşması bakımından önem taşımaktadır.

Azerbaycan’da 1990 yıllarda 2185 olan okul sayısı 2000’li yıllarda 1814’e düşmüş, yani okul sayısında %17 civarında bir azalma olmuştur. Bunda ülke topraklarının %20’ye yakın kısmının Ermeniler tarafından işgal edilmesinin önemli etkisi bulunmaktadır. Ancak öğrenim çağındaki öğrenci sayısının 2000 yılındaki 180900’den 2005 yılında 112.300’e inmesi ise ülkenin ekonomik durumu ve birçok Azerbaycan vatandaşının aileleriyle birlikte yurt dışına gitmesi veya nüfus artışındaki düşüşle açıklanabilir.

Azerbaycan'da Öğrenci Sayısı (Bin öğrenci)								
Okullar	1990-1991	1993-1994	1994-1995	1995-1996	1996-1997	1997-1998	1998-1999	1999-2000
Genel Okullarda	1409	1449	1486	1511	1553	1613	1651	1664
Meslek okulları ve meslek liseleri	84	54	43	28	25	24	24	23
Ortaöğretim	59	34	30	31	31	33	37	40
Yükseköğretim	105	94	89	86	82	80	106	116
Kısa süreli meslek okullarını ve kurumlarda stajı tamamlayanlar	336	97	69	54	47	43	45	47
Genel öğrenci toplamı	1993	1728	1717	1710	1738	1793	1863	1890

Kaynak: (<http://tehsil.20m.com/islahat/isl1-1.htm>, 15.01.2007)

Azerbaycan'da öğrenci başına düşen harcama yıllık yüz dolardan daha azdır. Azerbaycan Millî Meclisi'nin kararıyla 14.05.2002 tarihinde itibaren özel öğretime izin verilmiştir. Orta öğretimin 11 yıllık kısmını bitiren öğrenciler Əli Təhsil Üzre Tələbe Gəbul Komisyası tarafından yapılan "Dövlət Qəbul İmtahanları"nı başardıktan sonra üniversiteye girebilmektedir. Azerbaycan'da 50'ye yakın yükseköğretim kurumu bulunmaktadır. Ayrıca 2004 yılı verilerine göre 35 ülkeden 2383 yabancı öğrenci öğrenim görmektedir. Azerbaycan'da yükseköğretim kurumları: Üniversiteler (Universitetler), Akademiler (Akademiya); Enstitüleri (İnstitut), Kolejler (Kollecler) ve Konservatuar (Konservatoriya) şeklinde yapılmıştır. Lisans ve lisansüstü öğrenim diğer Türk cumhuriyetlerindeki gibi bakalavr (lisans), magistr (yüksek lisans), elmlər namizədi (kandidat) elmlər doktoru (bilim doktorluğu) şeklindedir.

Azerbaycan'da Ölçme ve Değerlendirme		
Bal /Puan	Azerbaycan Türkçesi	Türkiye Türkçesi
5	əla	Pekiyi
4	yaxşı	İyi
3	kafi	Orta
2	qeyri kafi	Zayıf
1	tam qeyri-kafi	Zayıf
Yüksək qiymət: 5; Keçid qiymət: 3; Aşağı qiymət: 1		

Kırgızistan'da Eğitim

Kırgızistan'da 1806 ortaöğretim kurumu, 48 teknik lise bulunmaktadır. Okuma yazma oranı %99.8'dir. Diğer Türk cumhuriyetlerinde olduğu gibi Kırgızistan'da eğitim devletin denetim ve gözetiminde yapılırken 1992'de çıkarılan yeni kanunlarla özel okul ve üniversite eğitimine izin verilmiştir. İlköğretim ve lise eğitiminin süresi on bir yıldır. Öğrencilerin okumak zorunda oldukları on bir yıllık sürenin birinci sınıftan beşinci sınıfa kadar olan dönemi başlangıç, beşinci sınıftan dokuzuncu sınıfa kadarki kısım orta, dokuzdan on bire kadar olan dönem ise yüksek kısım olarak adlandırılmaktadır. Kırgızistan'da Orta öğretimde dokuzuncu sınıfı bitiren öğrencilerin Bişkek veya herhangi bir şehirdeki meslek okullarına başvurma hakkı bulunmaktadır. Meslek okulu mezunları hemşire ve okul öncesi eğitim kurumları öğretmenliği gibi mesleklerin sahibi olarak erken yaşta iş hayatına atılırlar. Meslek okulu mezunları orta öğretimin yüksek kısmını bitirmiş kabul edilmedikleri gibi çalıştıkları kurumlarda birinci derecede yetkili yönetici de olamazlar. Ayrıca dokuzuncu sınıfı bitiren öğrenci yüksek öğrenime başvuramaz. Kırgızistan'da öğrenciler ilköğretimin dokuzuncu ve orta öğretimin on birinci sınıfında ciddi anlamda bitirme sınavına girerler. On bir yıllık orta öğretimi başarıyla bitiren öğrenciler yüksek öğrenim kurumlarından herhangi birine başvurma hakkına sahiptir. Bu yüksek okullarda sınavlar aynı günde olmadığı için öğrenci aynı zamanda iki veya üç üniversite ya da enstitüye

başvurma hakkına sahiptir. Lisans(bakalavr) öğrenimi sınıf geçme esasına dayanmaktadır. Öğrenciler borçlu geçemedikleri gibi bir üst sınıftan ders de alamazlar. Mesela güz döneminde sınavda başarılı olamayan öğrenciye bahar dönemine kadar belirlenen bir tarihte ikinci kez sınav girme hakkı tanınır; başarılı olamadığı takdirde kaydı silinir. Yüksek okulların çoğu beş yıldır. Ancak Tıp akademisi dokuz yıl sürelidir. Unesco'nun 2006 yılı verilerine göre Kırgızistan'da genel bütçe içinde eğitim harcamaları %5.3 teşkil etmektedir(1995-1996 yılı). İlk ve Orta öğretim'de ise 20 öğrenciye bir öğretmen düşmektedir (bkz.<http://portal.unesco.org/education/en/ev.php-URL>, 12.01.2007). Kırgızistan'da ilk üniversite 1932 yılında kurulmuştur. Ülkede hâlen 2006 yılı verilerine göre 49 yüksek öğretim kurumu faaliyetlerini sürdürmektedir (www.tempus.kg/national_offices.php - 14k 15.02.2007). Bunlardan 10'u üniversite olmak üzere 32'i devlete ait eğitim-öğretim kurumu olup, diğer 17'si ise özeldir. Yükseköğretimdeki öğrenci sayısı 2005 yılı verilerine göre 231095'tir. İngilizce eğitim yapan American University of Central Asia Kırgızistan'da Bişkek şehrinde, Orta Asya Üniversitesi ise Naryn'da kurulmuş ve faaliyetlerini sürdürmektedir.

Türk Cumhuriyetlerinde Sosyal Yapı:

Türk cumhuriyetlerinde istihdam, ekonomik gelir ve eğitim, sosyal yapıyı doğrudan etkileyen en önemli göstergeler arasındadır. Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecinde başlayan üretimdeki azalma ve fakirlik Türk cumhuriyetlerinin toplum yapısında da önemli tahribata sebep olmuştur. Yeni Türk cumhuriyetlerinin devletlerini inşa sürecindeki 1990'lı yılların ilk yarısında ekonomik daralmayla ortaya çıkan toplumun büyük bir kısmını etkileyen yoksulluk kültürü 2000'li yıllardan sonra Kazakistan, Azerbaycan ve Özbekistan gibi cumhuriyetlerde nispeten aşılmıştır. Türk cumhuriyetlerinde sosyal yapı aradan geçen 15 yıllık zaman diliminde pek çok bakımından değişmiştir. Genç Türk cumhuriyetleri bütün imkânsızlıklara rağmen bağımsızlıklarının ilk yıllarından itibaren Sovyetler Birliği dönemindeki *Homo Sovyetikus* (Sovyet insanı) yaratma hedefini terk edip hızla yeni millî devletin insan tipini yetiştirmeye yönelmişlerdir. Her Türk cumhuriyetinde bu insan tipinin millî kimliği konusundaki

çerçeve, liderlerin ve onların çevresindeki aydınların bilgi, görgü ve planları doğrultusunda uygulanan sosyal ve eğitim politikalarıyla şekillendirilmeye çalışılmıştır. Ancak Türk cumhuriyetleri çeşitli iletişim araçlarıyla bütün dünyaya yayılan küresel kültürün olumlu ve olumsuz etkilerinden de uzak kalamamıştır. Uluslararası medya güçlerince desteklenen kıyafet ve eğlence kültüründen davranış kalıplarına kadar popüler küresel kültür bütün dünyada olduğu gibi Türk cumhuriyetlerinde de özellikle gençler arasında rağbettedir. Millî kimliği henüz şekillenen veya belirgin bir biçimde oluşmayan gençlerde küresel kültürün yarattığı güçlü çekim alanı zaman zaman ailesi, arkadaşları ve içinde yaşadığı toplumuyla çatışacak ve yabancılaşacak derecede sarsıntılara sebep olmaktadır. Küresel kültürün bu tür olumsuz etkilerine karşı koyabilecek millî antikorlar gelişmedikçe sosyal ve kültürel dönüşümler istenmeyen patlamalar ve siyasi sonuçlar ortaya çıkarabilecek riskler taşımaktadır.

Türk cumhuriyetlerde yöneticiler, aydınlar ve halk arasında insan ve millet sevgisi, tarih, dil ve vatan bilinci, dini inanç ve uygulamalar, toplumsal ve ferdi ahlak, demokrasi, insan hakları, gibi kavramlar normatif olmaktan çıkarılıp öze doğru yönelmiş kuşatıcı ve bütünleştirici değerler şekline dönüştürülme süreci henüz tamamlanmamıştır. Bu konuda yöneticilerden vatandaşlara kadar herkesin ortak sorumluluğu bulunmaktadır. Sağlıklı bir sosyal yapının sözü geçen kavramların yanı sıra çağdaş bilimsel düşünce, hoşgörü, vicdan, merhamet ve hayâ duygusu gibi milletleşme sürecinin inşa edici temel değerleriyle de teçhiz edilmesi gerekmektedir. Genç Türk cumhuriyetleri, yaşadığı tarihi tecrübedeki karşılaştığı sıkıntılar dolayısıyla mazur görülebilecek dönemi artık geride bırakmışlardır. Ülke kaynaklarının %10'luk kısmının bile tabana yönelik hizmetlerde kullanılması yoksulluk ve cehaletle mücadele de olumlu yönde mesafe alınmasını sağlayacaktır. Türk Dünyası coğrafyasının ekonomik zenginliklerinden sadece ispatlanmış hidrokarbon yataklarının değeri 100 ilâ 200 milyar varildir ki bunun ekonomik değeri üç ila altı trilyon dolar civarındadır. Böylesine yeraltı zenginliklerine sahip olan Türk cumhuriyetlerinin gerçekçi siyasi, ekonomik ve eğitim politikalarıyla

yoksulluk zincirini kırıp huzur ve refah alanında yol katetmesi artık tarihi bir zorunluluk hâline gelmiştir.

Türkiye'nin Türk devlet ve topluluklarıyla ilişkileri ve özellikle onlara yardımlarındaki dağınıklık hususunu ise geçirilen iki büyük ekonomik kriz, iç çekişmeler ile bütün enerji ve yönelişini Avrupa Birliği'ne odaklama gibi sebeplerle açıklamanın artık gerçekçi olmayacağı da bilinmelidir. Türkiye'nin Türk cumhuriyetleriyle ilişkilerinden sorumlu olan görevliler sözü geçen ülkelerle ilgili asgari bilgilere sahip, iletişim dili konusunda belli birikimleri olan, önüne çıkan fırsatları değerlendirebilecek kişiler yerine politikacıların siyasî gelecek kaygısıyla yerleştiği kadrolara emanet edilmiştir. Dolayısıyla bu kadrolardan beklenti içinde olmak da ilişkilerimizin geliştirilmesi bakımından zaman zaman hayal kırıklığından başka bir sonuç da doğurmamaktadır. Bütün Türk cumhuriyetlerinde vatandaşların devletle olan ilişkilerinde ne yazık ki rüşvetin önüne geçmek mümkün olmamaktadır. Bütün bunların yanı sıra akrabalık, bölgecilik ve yönetim kademelerine yakın olma gibi birtakım ölçütler de kayırmacılık ve imtiyaz için yeter şart olarak görülmektedir. Dolayısıyla vatandaşlar arasında devlete, adalet ve güvenlik sistemine, kurum ve kişilere itimat tesis edilememiştir. Ne yazık ki bazı cumhuriyetlerde bugün de devam eden bu durumu dile getirmek dahi sosyal ilişkilerde tehlikeli sonuçlara yol açmaktadır. Bahsi geçen konularda Helsinki İzleme Komitesinde kötü şöhrete sahip ülkeler içinde Türk cumhuriyetlerinin bazıları ön sırada yer almaktadır. Bu yüzden bazı Türk cumhuriyetlerinde vatandaşların ciddi ve resmi muhalefeti bir yana, düşüncelerini aykırı bir üslûpla ifadesi dahi imkânsızdır. Nitekim bazı Türk cumhuriyetlerinde insanlara gerçeklerle yüzleşmekten ziyade Sovyetler Birliği döneminde olduğu gibi makam ve güç sahibi kişileri “*təriflemeh*” ve “*maktau*” diye bilenen abartılı biçimde överek ortama uymak ve sistemin bir parçası olup rahat yaşamayı sürdürmekten başka çıkış yolu bırakılmadığı görülmektedir. Bu da Türk cumhuriyetlerinde sosyal psikolojileri sağlıklı bir toplum içinde yetişmiş kendine güvenen, ülkelerinin geleceğinde önemli roller alabilecek genç kuşakların kriz yönetme ve

problem çözüme yeteneği konusundaki dirençlerini doğrudan etkilemektedir.

Bağımsızlığın ilk yıllarında Türk cumhuriyetlerinde ekonomik gerilemenin yarattığı sıkıntılar ve Sovyetler Birliği döneminde Türk devlet ve topluluklarında kazanılmış alışkanlıklar, sosyal yapıda büyük sarsıntılara yol açmıştır. Bu yüzden malla ilgili işlenen suçlarda büyük artış olmuştur. Ancak enerji zengini bazı ülkelerde 2002 yılından itibaren petrol gelirlerindeki kademeli artış, ülke kaynaklarının kısmen tabana yayılmasını sağlamış ve sosyal hayatta da gelişme gözlenmiştir. Sovyetler Birliği dönemindeki dinî yapıdaki büyük tahribatın yarattığı genel ahlakî çöküntü, giderek ortadan kalkmakla birlikte, geçiş dönemindeki yönetim, aile ve toplum ilişkilerinde yaşanan iç ve dış kaynaklı problemler, bazı cumhuriyetlerde alkolizm sorununun devamıyla uyuşturucu alışkanlığı gibi daha büyük sıkıntılara yol açmıştır. Afganistan ve İran yoluyla Türk cumhuriyetlerine giren narkotik maddeler ne yazık ki bazı ülkelerde erişkinler ve gençler arasında madde bağımlılığına sebep olacak derecede yaygınlaşmıştır. Bu konuda dünya sağlık teşkilatının verileri bazı Türk cumhuriyetlerde durumun kaygı verici boyutlara ulaştığını göstermektedir (roberts-report.blogspot.com/2007/01/html).

Türkmenistan'daki sağlık sektöründe ülke genelinde hastahanelerin açılması; özel mülkiyet ve teşebbüs konusunda yeni haklar tanınacağı hususu sevindirici gelişmeler olarak değerlendirilebilir (Harvey, 2007:3). Bütün cumhuriyetlerde devlet çiftlik, kooperatif ve işletmelerinde özelleştirmenin adaletli şekilde yapılarak sermayenin tabana yayılması sağlıklı bir toplum yapısı için önemlidir. Sağlık ve sosyal güvenlik için oluşturulan fonlar ve sigorta sistemleri son yıllarda birçok ülkede çalışmaya başlamıştır. Bağımsızlıklarının ilk yıllarında bir hayli sıkıntılı olan emeklilerin ekonomik ve sosyal durumları kısmen düzeltilmiştir. Ayrıca kimsesiz, yaşlı, sakat ve aileler için yardımlara başlanmıştır. Türk cumhuriyetlerinde, sağlık sektöründe küçük çaplı özelleştirmeler gerçekleştirse de, bu hizmetler, hastahane, doğumevi ve dispanserlerde devlet eliyle yürütülmektedir.

SONUÇ

Türk cumhuriyetlerinde eğitimde millî dile olan ilgi bağımsızlıkları kazanmalarının üzerinden on altı yıl geçmesine rağmen istenilen düzeyde değildir. Seçmeli yabancı dil ile bazı derslerdeki Rusçanın egemenliği Sovyetler Birliği dönemine göre azalmakla birlikte bazı ülkelerde eğitimde ve iletişim dili konusunda hâla ağırlığını hissettirmektedir. Bunda uzun yıllar Rus Çarlığı ve Sovyetler Birliği'ne bağlı olarak yaşamının getirdiği alışkanlıklar ile siyasi kadro ve yaklaşımların da payı büyüktür. Amerika Birleşik Devletleri beş cumhuriyette de eğitim alanında orta ve yüksek öğrenim kurumlarıyla yer almıştır. Okullarda İngilizce, yabancı dil tercihlerinde Rusça'nın gerisinde olmakla birlikte, yükselme eğilimindedir. Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı'nın Almatı'daki Türkçe Öğretim Merkezindeki Türkiye Türkçesi kurslarına bir yıl içinde 185-220 kişi devam etmektedir. Millî Eğitim Bakanlığı, ne yazık ki bu merkezleri, iyi yetişmiş öğretim elemanı ve nitelikli materyal bakımından yeterince destekleyememektedir. Pek çok uluslararası kuruluş, Türk cumhuriyetlerinde öğretim programlarından krediye, ülke içinde ve dışında öğrenci bursları ve eğitim materyallerine kadar, temel, orta ve yüksek öğrenime destek amacıyla, müdahil olmak istemektedir. Asya Kalkınma Bankası, Japon Uluslararası İşbirliği Ajansı, Uluslararası Eğitim İçin Amerikan Konsili, Alman Akademik Değişim Programı(DAAD, Uluslararası Araştırma ve Değişim Bürosu, İngiliz Kültür, Küresel Barış, Kore Uluslararası İşbirliği Ajansı, Goethe Enstitüsü, Açık Toplum Enstitüsü Yardım Vakfı, Orta Asya Hür Değişim Bürosu, gibi kuruluşlar, uzun zamandan bu yana faaliyetlerini sürdürmektedirler. Kırgızistan'da meydana gelen olaylardan sonra yönetimler sözü geçen kuruluşların çalışmalarına daha dikkatli yaklaşmaktadır. Özellikle Özbekistan bu konuda son derece dikkatli davranmakta, eğitim kredileri almakla birlikte yabancı okulların açılmasına ve yurt dışına öğrenci göndermek konusunda ihtiyatı elden bırakmamaktadır. Türk cumhuriyetleri bilim işbirliği konusunda da eğitim alanında olduğu gibi önemli bir gelişme sağlayamamışlardır. Bazı cumhuriyetlerde alanında temayüz etmiş ve uluslararası şöhreti olan bilim adamları etrafında uygun çalışma

ortamı yaratılarak daha ileri seviyede bilimsel araştırma yapılması ve öğrenci yetiştirilmesi konusunda cazibe merkezlerinin oluşması temin edilememiştir.

Türk Cumhuriyetlerinde Eğitim Alanındaki Gelişmelerinin Genel Yapılanması					
	Azeri	Kazak	Kırgız	Türkmen	Özbek
Eğitim sistemi Sovyet modelinden geliştirilmiştir.	√	√	√	√	√
Reformlar, planlamalar aksasa da hukuki bir temele dayanır.	√	√	√		√
Ortaöğretimin 11 yıla çıkışı tamamlanmıştır (9+2).	√	√	√		√
Meslek okulları sektörü değişmiştir.	√	√	√		√
Üniversiteye giriş sınavları yapılmaktadır.	√	√	√		√
Sovyet ideolojisi temaları millî temalarla değişti.	√	√	√	√	√
Öğretim dili, milli dildir.	√	(√)	(√)	√	(√)
Uluslararası eğitime açılmıştır.	(√)	√	√		√
Lisans ve yüksek lisans sistemini geçilmiştir.	(√)	(√)	(√)		√
Batı Avrupa ve Bologna Sürecine intibak.	(√)	(√)	√		(√)
Özel öğretime izin verilmiştir.	√	√	√		(√)
Yabancı yükseköğretim kurumlarına izin verildi.	√	√	√		(√)
Lisans, Atestasyon ve Akreditasyon üçlü Kalite-güvence sistemine geçilmiştir.		√	√		
İltimas ve rüşvet devam etmektedir.	√	√	√		

Kaynak: <http://www.aacrao.org/international>

Özbekistan'ın 26 milyonluk nüfusunun %42'si yaklaşık olarak 11 milyonu 17 yaşın altındadır. Yine Türkmenistan'da %40'ı 14 yaşından küçükler teşkil etmekte; Kırgızistan'ın nüfusunun %33'ü ise öğrenim çağındadır. Bu durum diğer Türk cumhuriyetinde farklı değildir. Yaşlanan dünya nüfusuna kıyasla Türk cumhuriyetlerinde genç ve dinamik bir nüfus yapısı bulunmaktadır. Eğitildiği ve enerjisi olumlu bir şekilde yönlendirildiği takdirde bütün Türk dünyası gençliği ekonomik ve kültürel anlamda ülkelerini önemli bir dönüşüm imkânına kavuşturabilirler. Bütün Türk cumhuriyetlerinin yönetim kademelerinde, toplumun her seviye ve kesiminde beyni, kalbi ve dili müşterek olarak işleyen, millî değerlerine, demokrasiye ve insan haklarına samimiyetle inanmış, ülkesinin çıkarları için çalışan idealist insanların sayısını artırmak, insan kaynakları planlaması ve uygulamasındaki öncelikli konuların başında gelmektedir.

Ülkelerin bilimsel, teknolojik, ekonomik ve siyasî güçleri 'eğitim ve sosyal yapıda' çok önemli rol oynamaktadır. Türk cumhuriyetlerinin ilk, orta ve yükseköğretimdeki programları akreditasyon ve kredi sistemi de dâhil olmak üzere süratle dünyanın önde gelen eğitim kuruluşlarıyla yarışacak düzeye gelmeli ve reformlar, geçici bir proje olmaktan çıkarılarak işleyen bir yapıya dönüştürmelidir. Türk cumhuriyetleri, eğitim ve kültür alanında gelişmiş ülkelerdeki emsallerinden ileri düzeyde bir bilim ve teknoloji tabanıyla nüfus yapısına sahip olması, bağımsızlıklarının sürekliliği bakımından da en büyük teminat olacaktır. Ancak küresel güçler tarafından telkin edilen çağdaş ve medenî yöntemleri millî tarih, dil ve kültürü ihmal ederek eğitimde uygulamaya kalkışmanın sömürgeleşme ve köleleştirme ortamı yaratacağı unutulmamalıdır. Bu itibarla, Türk cumhuriyetleri, bağımsızlıkları uğruna harcadıkları zamanı, kazandıkları bilgi ve tecrübe birikimini, verilen emek ve çabaları deniz ve okyanuslara kavuşamayan sular gibi heba etmemelidir. Türk cumhuriyetlerinin yönetici kadroları, aydınları ve aksakalları, kültürümüzün ortak değerlerini işleyip zenginleştirerek eğitim, bilim, teknoloji, ekonomi ve siyaset alanında yoğun ve ciddi

işbirliği projeleriyle topyekûn kalkınmalarına önemli bir hız kazandıracaklarına inanmaları ve bunun için çaba sarf etmeleri gerekmektedir. Bu inanç ve birlik ruhu tesis edildiği zaman, Türk milletinin ümidi ve hakkı olan huzur ve refah içinde dünya milletler ailesindeki layık olduğu itibarlı ve şerefli yerini alması mümkün olacaktır.

KAYNAKLAR

Benjamin Harvey: “*Interim leader who showed reform inclinations becomes new Turkmenistan president*” Wednesday, February 14, 2007
By Associated Press Writer.

Sean R. Roberts, PhD “Why Might Berdymukhammedov Want to Reform Turkmenistan and Can the U.S. Help?” (roberts-report.blogspot.com/2007/01/why-might-berdymukhammedov-want-to.html)

Кыргыз Республикасынын Конституциясы, Бишкек-1998, б.19. / *Kırgız Respublikasının Konstitutyası*, Bişkek, 1998, s. 19.

Özkan, İsa, “Türk Cumhuriyetleri, Türk ve Akraba Topluluklardan Gelen Burslu Öğrencilerin Meseleleri ve Çözüm Teklifleri” *21. Yüzyılda Türk Dünyası Jeopolitiği, Muzaffer Özdağ’a Armağan, IV. Cilt*, Ankara, 2003, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, s. 141-150.

Özkan, İsa, “Cumhuriyet Döneminde Türkiye ile Türk Dünyasının İlişkileri” *Cumhuriyet’in 80. Yılında Türkiye* Ankara, 2004, Türk Ocakları Genel Merkezi-Ankara Ticaret Odası Yayını, s. 386-433.

<http://www.aacrao.org/international>

<http://www.answers.com/topic/education-in-kazakhstan> (15.01.2007.)

<http://www.portal.unesco.org/education/en/ev.php-URL> (12.01.2007)

<http://www.ec.edu.uz> (15.02.2007)

<http://www.tehsil.20m.com/islahat/isl1-1.htm> (15.01.2007)

http://www.tempus.kg/national_offices.php - 14k (15.02.2007)

(<http://www.tempus.europahouse.uz/uzbhes.htm> 20.02.2007)

http://www.wikipedia.org/wiki/Ashgabat_International_School
(25.01.2007)

Türk Cumhuriyetleri'nin Eğitim Sistemleri, [Milli Eğitim Bakanlığı, Yurtdışı Eğitim Öğretim Genel Müdürlüğü] Ankara, 1997.

Türkmenistan’ın Altın Asrı Turkmenistan_initiative@yahoo.com (15.01.2007)

<http://www.euroeducation.net/prof/uzbekco.htm> (15.02.2007)

<http://www.euroeducation.net/prof/kazancko.htm>, (12.01.2007)

